

תורת אביגדור

הגאון ר' אביגדור מילר זצ"ל

פרשת וארא

הידיעה והאמונה

ה' היה יכול להוציא אותנו באופן הזה, למה לא? היינו יוצאים בשמחה ובששון ממצרים. מאורע היסטורי שלא נשמע כמוהו: "סוף סוף, אחרי מאתיים ועשר שנים, שיערי מצרים נפתחו לרווחה עבורנו ויצאנו ממצרים - הארץ שהיתה עד עתה סגורה על מסגר וברית, ממנה לא הצליח אף עבד לברוח מעולם!" (מכילתא יתרו א).

ביד חזקה!

אבל לא כך היה, ה' לא נטע בלב פרעה רצון לשחררנו. אלא הוציאנו ממצרים דווקא "בְּיַד חֲזָקָה" (דברים ה טו), דהיינו הכל נשאר כרגיל, פרעה ועמו בסיוע חרטומיו ועבדיו המשיכו בכל כוחם להחזיק בנו כעבדים, אלא שלמעננו הפך הקב"ה על ארץ מצרים את כל חוקי הטבע, וגילה בעשר מכות את שליטתו המלאה בכל הטבע, ויחד עם זה הראה את ידו החזקה המענישה את פרעה ועמו מדה כנגד מדה על שהחזיקו בנו כעבדים. וכשהיה צורך בכך, הקשה ה' את לב פרעה ושלל ממנו את הבחירה - דבר בלתי רגיל, ולא הניח לו לשחרר אותנו קודם שיגמור להראות את ידו החזקה ולהעניש אותו ואת עמו.

ויש לשאול, מה היתה התכלית בכך שהקב"ה הוציאנו "בְּיַד חֲזָקָה" ובנוסף גם "הִתְעַלְל בְּמִצְרַיִם", הרי סוף סוף הגיע זמנם של ישראל לצאת משם, ובני ישראל מחכים בכליון עיניים לחירותם, אז יהיה כך, הגיע הזמן השערים נפתחים ואנו נקום ונצא ממצרים כבני מלכים!

סודו של נס

שמעו נא היטב את התשובה, כי מי שיבין אותה יבין מה באמת הביאור של מה שאנו אומרים תמיד "זָכַר לְיַצִּיאַת מִצְרַיִם". מבאר 'חובות הלבבות' (שער הבחינה פ' ה): "הגדולה שבטובות שהיטיב בהן הבורא לאדם... הוא הראות המופתים הנוראים". ומדוע? מסביר 'חובות הלבבות' כי על ידי הנסים ושינוי הטבע מראה הקב"ה לאדם את גודל כחו ושליטתו, והאדם משיג ידיעה ברורה ומוחשית בעובדה ש"אַתָּה הֲרָאֵת לְדַעַת כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים אֲיֵן עוֹד מְלַבְּדוֹ" (דברים לד, ה).

השמעתם חידוש? הנס עצמו הוא מתנה! לא רק הישועה שבאה לאדם כתוצאה מהנס, אלא הנס עצמו הוא מתנה, גדולה בהרבה מהישועה; המתנה היא הכרת ה'. ישנם רבים שלא יודעים זאת וחושבים שמטרת הנס היא רק התוצאה שלו: הייתי עבד וכעת הריני בן חורין.

שינון אינו זכירה

במשך ימי חיינו, כל פעם כשמתחיל יום חדש או לילה חדש, אנו חוזרים ומזכירים לעצמנו שוב ושוב שה' הוציאנו ממצרים. עם זה קמים בבוקר ועם זה הולכים לישון בלילה: "אָנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (במדבר טו מא). גם הדיבר הראשון בעשרת הדברות, שהם הבסיס לכל היהדות, הוא "אָנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים". בתפילה אנו מזכירים פעמים רבות את יציאת מצרים, ואיננו ניגשים לעמוד לפני ה' בתפילת שמונה-עשרה, בלי לסמוך אותה לגאולת מצרים. בכל שבת ויו"ט, כשמקדשים על היין אומרים על המועד שהוא "זָכַר לְיַצִּיאַת מִצְרַיִם". כל הזמן, ללא הרף מזכירים לעצמנו את יציאת מצרים, וכך באמת ראוי.

אבל אמירת המילים השכם והערב ללא כוונה ומחשבה, לא תביא לתוצאות הרצויות, ולא משנה כמה פעמים ושנים נחזור ונאמר שוב את המילים. מוכרחים להבין ולהפנים מה אנו מדברים כשאומרים את המילים "זָכַר לְיַצִּיאַת מִצְרַיִם".

עצמאות או גאולה

האם המדובר בגאולת מצרים הוא רק על הצלתנו מהקושי שבחיי עבדות? אם כך היה הדבר, יציאת מצרים היתה יכולה להתרחש בערך כך: אחרי מאתיים ועשר שנים של סבל בל יתואר, שעבוד ורדיפה אכזריים ונוראיים, בהם פרעה היה נחוש בדעתו לא לשחרר אף עבד עברי לחרות, הקב"ה גורם לפרעה לשלח את ישראל ממצרים. הוא היה נגלה אליו בחלום כדרך שעשה ללבן הארמי, או כפי שעשה לפרעה הקודם, בימי אברהם אבינו ואבימלך מלך פלשתים, ופוקד עליו לשחרר את בני ישראל.

פרעה היה קם בבוקר ומכנס בבהלה את הקבינט שלו, את כל שריו ועבדיו, ומכריז בפניהם שמעתה הוא מכיר בזכויות העם היהודי לחיות כעם חפשי שרשאי לחיות חיו כרצונו, ולכן הוא החליט לשחרר את היהודים מעבדותם והם רשאים לחזור לארץ מוצאם, ארץ כנען! ולמחרת בבוקר היו כותרות ראשיות באותיות ענק ב"ידיעות רעמסס" וב"פיתום טיימס": "דיווח ראשוני: ידיעה מרעישה פרעה ישחרר את כל העבריים בתוך חודש".

אדישים. מרוב גילויי האהבה שה' הראה להם, הם היו בהתרוממות נפשית מלאה כיסופים עזים להתקרב לה' יותר ויותר! הם ראו ברחובות מצרים את ה' נוקם את נקמתם ומתעלל במצרים, והמצרים, אשר במשך מאות שנים התעללו בהם בכל כָּחם, היו עתה חסרי ישע לחלוטין מול כוחו האדיר של ה'. ה' הראה להם "גילוי חי" של אמונה! ואנו השתתפנו בגילוי זה בהתפעלות ובהתלהבות.

גם אלמלא היה הקב"ה מכביד את לב פרעה והיינו יוצאים ממצרים בלי עשרת המכות, היינו בוודאי "מתהוללים" משמחה והודאה לה'; אבל ביציאת מצרים שאנו מדברים עליה יום יום, לא זה היה עיקר המטרה. ה' רצה שנשמח לא רק בחירותנו, אלא שנשמח בידיעת ה' ועל האמונה שנתבררה לנו. זו הסיבה לכך שה' הוציא אותנו ממצרים רק אחרי התקופה הארוכה של עשר המכות - עשרה שעורים בידיעת ה'.

שיעור ראשון: מכת דם

"וְהָיָה דָם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם וּבְעֵצִים וּבְאֲבָנִים" (ז, יט). צריך לדעת שהתורה מקמצת כאן מאד במילים. המבינים אתם מה המשמעות שכל המים הופכים לדם? איזו מהומה אדירה נגרמת מזה? ישנו "פפירוס", נייר עתיק שנתגלה בחפירות במצרים, הקרוי בשם "פפירוס איפּוֹכֶר". רשומה בו עדות של חכם מצרי שהיה עד למכת דם; וכך הוא כותב: "הנהר הוא דם... דם בכל מקום... אנשים נרתעים בגועל מלטעום... מה לעשות? הרס בכל מקום!" היאור המבורך, המקור היחידי למים בכל ארץ מצרים, חיי כל מצרים היו תלויים בו, הפך לקללה. המים החיים הפכו למטרד מתועב ומסריח. היהודים עמדו והסתכלו מה קורה במצרים, ענן של סירחון התפשט בכל הארץ, שהרי מן היאור התפשטו נחלים ושוחות מים לכל רחבי מצרים, ועכשיו זרם בהם זרם אדום, מחליא ומחניק. החיים הנורמליים במצרים עצרו בפתאומיות. לראשונה בתולדות המדינה העשירה, הצמא היה הנושא העיקרי שעל סדר היום. בכל מקום החולים והזקנים שכבו מתים, והאומה המצרית שקעה בייאוש תהומי.

אמונה בחוש

בני ישראל צפו בנעשה בעיניים פתוחות לרווחה; הם ראו את יד ה' מול עיניהם. חז"ל אומרים שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעים בהם משבת לשבת לומר שהקדוש ברוך הוא גואלן, ופרעה ידע זאת ואמר: "אה, כל חלומותיהם של ישראל על דבר הגאולה הזאת אינם אלא סתם דמיונות, שום דבר לא יכול לעמוד בפני החכמה של האומה המצרית" (עי' תנחומא שמות ה). והנה כאן ראו הכל בעיניהם כיצד מתממשים הדברים בפועל, הם ראו את הקב"ה מעניש את החרטומים החכמים, אויביהם, במופתים מופלאים שהופכים את כוחות הטבע על פניהם. הם ראו את הנהגת ה' במו עיני הבשר שלהם.

היהודי ראה מחלון ביתו קבוצות של מצריים מתאספים על גדות היאור, ממררים בבכי ובוהים

זו טעות, חוסר הבנה בסיסי במושג "נס". אם התכלית היא רק התוצאה, יכול היה ה' להוציאך בדרך טבעית בלי להיזקק לנס. הנס ניתן לך כמתנה של אמונה, עידוד וסייעתא דשמיא להכרת ה'. נס הוא תופעה שמראה לכל את נוכחותו של ה' בעולם באופן משכנע לחלוטין, ללא עוררין. גם מי שרוצה להתעקש כפרד, אינו יכול לעשות כן אחרי שהיה עד לנס. נס הוא גילוי שכינה, שנועד לחקוק במוחנו את כחו ויכולתו האין סופית של ה'.

"ויראו... את היד החזקה"

זוהי אפוא התשובה לשאלתנו: הטעם שה' הוציאנו ממצרים ביד חזקה ובשינוי הטבע דווקא, היה מפני שה' רצה לתת לנו את המתנות של האמונה וההכרה בו. וה' אמר כן בפירוש בתחילת פרשתנו: "אָנִי ה'"; ואיך תדעו זאת? ע"י "וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבֵלַת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעַבְדֹתֵם וְגֵאלְתִּי אֶתְכֶם בְּזְרוּעַ נְטוּיָה וּבְשִׁפְטִים גְּדֹלִים". על ידי החיזיון הגדול הזה תתגדלו מאד: "וְיִדְעֻתֶם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (שמות ז ו-ז).

שיעור כללי

ה' אומר לישראל: "אני אוציא אתכם ממצרים ביד חזקה, רק על מנת להראותכם את ידי החזקה". ואם תאמרו: הרי ישראל הם "מאמינים בני מאמינים" (שבת צז). אנחנו כבר יודעים מאבותינו את כחו של ה'! התשובה היא: לא! אני אוציא אתכם בצורה כזו שמהנסיים שאעשה במצרים תקבלו התחדשות עצומה בידיעת ה' ברמה שלא הכרתם, ידיעה ברמה כזו שתתן לכם אמונה חזקה בה' לכל הנסיונות שעתידיים להיות בכל הדורות! אין לנו שמץ של מושג מה עשתה כל מכה ומכה לישראל, מה היא פעלה ומה השיגה! כל מכה היתה "שיעור כללי" בסוגיא נוספת בידיעת ה'. הקב"ה אמר למשה רבנו שמעשרת המכות תתחדש כזו ידיעה בה' עד שיהיה "וְיִדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה'"; (ז, ה), ואם הלימוד כל כך חזק עד שאפילו כבר המצרים יודעים, אזי ישראל, שעבורם ולעיניהם נועד כל ה"שיעור", על אחת כמה וכמה.

לכן אנו מוצאים שוב ושוב את המילים: "וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת לֵב פְּרָעָה". הרי היסוד שעליו מושתת העולם הוא הבחירה, וכאן הקב"ה עשה לפרעה את ההיפך הגמור מבחירה! וכל כך למה? התשובה היא: בעבור "וְהִרְבֵּיתִי אֶת אֶתְתִּי וְאֶת מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (ז, ג), על מנת שה' יוכל להציג בפנינו בשלמות מלאה את כחו העצום השולט על הטבע. המופתים הגדולים שנעשו במצרים נועדו לגדל ולרומם את עם ישראל, לפתוח בלבם מעיין מתגבר והולך של הכרה שה' בורא העולם הוא אלוקי ישראל, וכל חלקי הטבע נמצאים תחת ממשלתו הבלעדית, ושלמען בניו אהוביו הוא הופך את כל סדרי הטבע על פניהם.

לנצל את המתנה

המתנות שה' נתן אכן לא בוזבזו. כשראו ישראל את ידו החזקה של ה' בבירור שוב ושוב, הם לא נשאר

מעין עולם הבא

רבינו היה אומר שאין דבר נקנה בלבו של אדם מידיעת השכל בלבד אלא צריך להשיבם אל לבו על ידי כח הציון, וזירז להשתמש בכל מיני ציורים מוחשיים כדי לקנות הרגשה חושית בעולם הבא. רבינו יסד דבריו אלו על פי דברי הרמב"ם בהל' תשובה שכתב שהעולם הבא נקרא בשמות רבים, כגון הר' וחצרות ה' ועוד, וכל הדברים שהזכיר הרמב"ם באמת מדברים על בית המקדש, אלא שהרמב"ם חידש שכל המקומות הללו של השראת השכינה במקדש, ישמשו לנו אף הם כדוגמה למקום של השכינה האמיתית, העולם הבא. מכך עלינו ללמוד שמוטל עלינו להשתמש בציורים מוחשיים להשגת העולם הבא. על פי זה המשיך רבינו, כי יש עוד דברים רבים שיכולים לשמש כציור לעולם הבא. גן מהודר או הר גבוה יכולים להזכיר על גן עדן ועולם הבא. ויחשוב שזה אינו אלא כגרגר של יופי לעומת העולם הבא, ואף בשעה שהאדם רואה דרך כל שהיא המוליכה אל מקום יפה, ובמדת סקרנותו שואף ללכת בה, יחשוב שזהו להזכירו שכל חייו הם הליכה למקום טוב - העולם הבא. ומכל שכן בשעה שמתענג ביום השבת (בפרט אם זכית לערוך הסעודות עם "בניך...סביב לשולחןך") יצייר שזה חלק מהיות שבת מעין של עולם הבא ששם יתענג בזה פי כמה. ויש עוד הרבה אופנים ששבת יכול להשתמש כציור לעולם הבא.

הסריחה מהם: "וַתִּבְאֵשׁ הָאֶרֶץ". לא היתה מנוחה מהם גם בלילות, הם שכבו במיטותיהם ולא יכלו לישון בגלל הרעש הנורא, שלא לדבר על הצפרדעים שנכנסו בעצמם לתוך סדיניהם ועשו שם "שמח"... ואילו השכן היהודי הלך לישון בשלווה במיטתו, כשהקולות היחידים שנכנסו לאזניו היו זעקות הייאוש של משעבדיו המצריים.

הארוחות, עבור המצרים, הפכו משעה של עונג לשעה של גועל נפש. האשה פורסת את הלחם, ומראה הצפרדע הפרוסה בתוך הלחם הורס לכולם את התאבון. וגם על בני המעמד הגבוה בארמונות שלהם לא פסחו הצפרדעים: במטבחים המלכותיים הכינו עוגה גדולה לפרעה, וכשהגישו אותה לפניו גילו שזה "פאי צפרדעים". כתוב כן במפורש בתורה: "וַיִּשְׂרַץ הַיָּאֵר צִפְרָדַיִם וַעֲלֹוּ וַיָּבֵאוּ... וּבִתְנוּרֵיךָ וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ, בְּבִצְקִים שֶׁלְךָ. וּפְרָעָה הַגְּדוֹל וְהַנּוֹרָא, שֶׁהִכֵּל רַעְדוּ מִפְּנֵיו, כִּבְרָא לֹא נִרְאָה מִפְּחִיד כֹּל כֵּךְ בְּשֶׁעָה שֶׁהִקִּיא חֲתִיכוֹת שֶׁל עוֹגָה וְצִפְרָדַע עַל רִצְפַּת הָאֲרָמוֹן..."

לכל האוכל היה טעם של צפרדע. "ובתנורֶיךָ!" כל שכיות החמדה והמותרות של האומה העשירה והחזקה בעולם הפכו להרס וגועל, המטבחים הגדולים והמיטות הנוחות הפכו למקומות מזוהמים שורצי יצורים מגעילים.

לראות דרך החלון

בני ישראל לא החמיצו את ההזדמנות הנפלאה הזו ללימוד ולהתבוננות. הם צפו בכל המתרחש, והפכו את המראות שנגלו לעיניהם לידעיות גדולות בהנהגת ה' בעולם. האב עמד ליד החלון וקרא: "אמא, ילדים, בואו מהר והסתכלו! פעם חשבתם שיכולות להיות צפרדעים רבות כל כך במקום אחד? ראו את המצרים, כיצד הם

בבעתה ובגועל בזרם האדום והמבאיש שעד לפני כמה רגעים היה נהר מים חיים וטעימים. הוא ראה מצריים זוחלים בשארית כוחותיהם על ארבע ומנסים לחפור ליד היאור, אולי ימצאו איזה מעיין שאפשר לשתות ממנו. וה', כיון שראה שהיהודי צופה במתרחש, התעלל ושיחק במצריים כדי שהיהודי ירוויח עוד קצת ידיעת ה'. אחרי שהמצרי חפר במשך שעות, הוא הצליח למצוא זרזיף קטן של מים, ומילא בהם את כוסו, והיהודי רואה איך שהמצרי מקרב את הכוס בשקיקה אל פיו - והמים נהפכים לדם תוך כדי שהם נשפכים לתוך פיו. היהודי חי באמונה מוחשית של ממש, הוא רואה את מעשי ה' מול עיניו! והפסוק "וַיִּדְעֻתָּם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" מתקיים במלואו, באופן הנפלא ביותר.

כאשר נסתיים ה"שיעור" הזה בידיעת ה', ראו כל ישראל "אלקות" בטבע הבריאה, הם היו מולהבים כמו שלא היו בימיהם. ולא סתם מולהבים משטויות, כפי שאנשים מתלהבים היום, אלא מולהבים על ה'! כעת, בכח האמונה המחודשת שלהם, הם היו מוכנים ליציאה ממצרים.

מסכת האמונה

אלא שבזה לא די, עדיין אין הם מוכנים ליציאת מצרים בשלמות. מכת דם היתה רק השיעור הראשון בלימוד "מסכת האמונה" שנמשך שנה שלמה, עשרה שיעורים העוסקים בבירור "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" נמסרו שם. בני ישראל עמדו לשמוע עשרה שיעורים בידיעת ה', מהרבי הטוב בעולם. ואחרי כל שיעור נתעצמה ההתחדשות בידיעת ה' והאמונה בו היתה עצומה. הם גדלו יותר ויותר בהכרת ה' המושיעים ומגן עליהם.

גדלות ואיכות באמונה אינן נמדדות בהצהרות, לא חותמים על מסמך של שלשה עשר סעיפים ו'סוגרים את העניין'. לא מספיק רק לומר "אני מאמין". אל תספרו לי סיפורים על "אמונה פשוטה", אמונה אמיתית אינה פשוטה כלל וכלל.

אדם החפץ להיות רואה חשבון, או אפילו אינסטלטור, לא מספיק לו פשוט להכריז "אני אינסטלטור". או לחתום על מסמך שכתוב בו "הריני מצהיר בזאת שאני רוצה להיות רואה חשבון". להיות אינסטלטור זו אומנות, וצריך להשקיע זמן ומאמץ כדי לרכוש אותה. כך גם בנוגע לכל מקצוע אחר, וכך גם האמונה, שהיא מקצוע חשוב פי אלף מכל מקצוע אחר בעולם.

אמונה "איכותית" עמוקה הרבה יותר מ"הסכמה" על כמה עובדות, היא הכרה פנימית שיכולה לגדול עוד ועוד עד אין קץ, וכל תוספת בה היא הישג גדול מאד.

שיעור שני: הצפרדעים

אם כן, קודם שהצליחו המצרים להתאושש ולנשום לרווחה מהמכה הראשונה, עלו עליהם הצפרדעים מנהרות מצרים. הם קרקרו ללא הפסקה, ביום ובלילה, קרקורים מחרישי אוזניים. היהודי צפה בשכנו המצרי ובבני משפחתו נלחמים, ללא הועיל, באלפי הצפרדעים שפלשו בזרם בלתי פוסק לתוך ביתם. בכל מקום היו המצרים דורכים על צפרדעים ומרסקים אותם, והארץ

אותו לבנו, וכך שלושת אלפי שנה לאחר המאורעות הגדולים האלה אנו עדיין מרוויחים מהמתנות הגדולות של יציאת מצרים, ומתחזקים מהן באמונה וידיעת ה' על ידן.

אבל איזו תועלת יוצאת ממתנה שאף פעם לא מסתכלים בה? אם מישהו נתן לך שעון מעולה, ואתה מניח אותו במגירה ולא משתמש בו אף פעם - אתה מבזה את המתנה. ההזכרה היומית של יציאת מצרים בקריאת שמע, והשעות הבודדות של ליל הסדר - אינם שימוש מספיק במתנה של יציאת מצרים, כי אנו תמיד מדברים על יציאת מצרים במושגים כלליים ומעורפלים: "יד חזקה", "יציאת מצרים". מושגים מעורפלים שמשאירים רשמים מעורפלים וחלשים בלבד בתודעתנו, ולמרות שיש תועלת כלשהי גם בזה, אבל לא את זה אנו מחפשים.

אתה הראת לדעת

אי לכך, נדבר עכשיו על משהו שיישמע לכם מחודש, אבל הקשיבו היטב כי הוא חשוב מאד. והוא - "עבודת הציור", העבודה החשובה של יצירת תמונות במחשבתנו, שבכחה לשנות לתמיד את תפיסת חיינו.

מתנות אלו, של המופתים ביציאת מצרים, לא היו רק עצם המעשים המופלאים שהקב"ה עשה במצרים, פעולות כאלו כוחן טוב ללמד רק את מי שראה אותן פעולות ממש בעיניו. אבל מופתי יציאת מצרים היו ציורים של גילויי ה' והנהגתו בעולם - תמונות במחשבה - ולכן הקניינים שלהם נשארו חיים בעמנו לנצח. בכל מופתי מצרים ראו ישראל בעיניהם את חוזק ה', ועם כל פרט נוסף שראו נחקק במוחם עוד ציור של "חוזק יד", שנשאר עמם לעד.

אבל מה אנחנו יכולים כבר לעשות? הרי מאז חלפו למעלה משלושת אלפי שנה. אנחנו לא ראינו כלום! וגם לא אבותינו, וסבינו וסבי סבינו. אין לנו ציורים של היד החזקה!

דעת תבונות

על כן אספר לכם מה נהג לומר הסבא מקעלם, רבי שמחה זיסל זצ"ל: כשם ש"אינו דומה שמיעה לראייה" (מכילתא יתרו יט, ט), הרושם הנוצר באדם על ידי ראיית דבר גדול הרבה יותר מהרושם הנוצר על ידי שמיעתו, כך גם "אינה דומה ראיית העיניים לראיית השכל". הרושם שהתקבל מראיית עיני בשר יכול לפוג עם הזמן, אבל דברים שאדם "רואה" בעיני שכלו, ציורים שהוא עצמו יצר - הרושם שלהם לא פג מנשמתו לעולם.

אם כן, זה תפקידנו בעולם - ליצור ציורים בשכלנו. שלמה המלך אומר: "וּבְדַעַת חֲדָרִים יִמְלְאוּ כָּל הַזֶּן יָקָר וְנִעְיָם" (משלי כד, ד). פירוש הדבר הוא, שכל אדם צריך להשתמש בדעתו כדי למלא את חדריו שכלו בתכשיטים יקרים. רק את התכשיטים שבשכלו הוא ייקח אתו לעולם האמת. לאחר פטירתו של האדם מהעולם, השכלת השכל הוא מה שניקח איתנו, רק המחשבות יישארו לנו לבסוף. ולכן מטרתנו היא בדעת שנושיג בזמן

בורחים! הסתכלו היטב, כי מה שאתם רואים עכשיו הוא יד ה', הנוקם במצרים על כל אשר עשו לנו! ה' נלחם למעננו, פקחו היטב את העיניים ואת הראש!"

שיעור שלישי: כינים

לאחר מכן הגיעה מכת כינים. עלינו להבין, שעפרה של מצרים היה אהוב על המצרים מאד. היאור היה עולה על גדותיו בכל שנה ומרווה את הארץ, וכשהמים היו נסוגים בחזרה הם היו משאירים אחריהם שאריות עשירות בחומרים אורגניים אשר דישנו את הקרקע והפכו לאדמה החקלאית המשובחת בעולם. העפר של מצרים היה מקור חייה, עושרה וגאוותה, והמצרים התייחסו אליו כאל אוצר חביב שמפרנס ומחיה אותם. הם היו מנשקים אותו, ונהנים רק מלהביט בו.

והנה כעת הפך כל העפר הנפלא והאהוב לכינים. כל מיני חרקים אכזריים, שהיו נצמדים לגוף ומוצצים את הדם, וגורמים פצעים ועקיצות כואבות. כתוצאה מהפצעים האלו הם חלו בכל מיני מחלות מחיידקים שהועברו אליהם מהכינים, והאומה כולה התנוודה על רגליים חלושות מחולי. אנשים נשענו ברחובות על קירות הבתים כדי להצליח ללכת, אבל רבים קרסו ומתו באמצע הרחוב. והיהודים התהלכו בחופשיות ברחובות, שואבים את המראות המופלאות אל תוכם, מפנימים את גודל יכולתו של ה', ואף כינה אחת לא התקרבה אליהם.

תשתמש תמיד במתנה

כל אימת שהמצרים חוו אחת מהמכות, ישבו גדולי היהודים והחכמים בבתיהם ושוחחו עמוק אל תוך הלילה אודות ההשגות הנפלאות שנגלים לעיניהם בחוזק יד ה' שהם זוכים לראות ממש בפתח ביתם. גם המוני העם התאספו בחבורות, ודיברו בהתלהבות איש עם רעהו להבין את עומק מעשי ה', כולם יונקים אמונה שה' מנהיג את העולם במדה כנגד מדה, ומפנימים בטחון בבוא ומנהיג העולם. הכרת ה' נצרבה עמוק בתודעתם, באופן שאין לנו אפשרות כלל להבין.

לילות שלמים הם עסקו בזה, והאמת היא שגם אנחנו יכולים לשבת עכשיו כל הלילה ולדבר על היד החזקה שהם ראו יום אחרי יום, אבל אתם כולכם רוצים ללכת הביתה עוד מעט. צריך לקום מוקדם בבוקר ללכת לעבודה, או לכולל. אבל הם היו נרגשים מדי, הם לא הצליחו להירדם בלילה. לָבֶם פעם בציפייה: מה תעשה יד ה' מחר, על איזה סוגיא יהיה השיעור? כל פרט מהמכות שראו, הגדיל אצלם עוד ועוד את ההכרה שה' הוא השליט הבלעדי על הכל. וכל זה לא היה במקרה - זו היתה תכלית כל המכות.

אבל המתנות הגדולות הללו של אמונה חושית וידיעת ה', לא נועדו בשבילם בלבד; אלא למען כל הדורות כולם. כן, גם בשבילנו, אנו הנמצאים כאן כעת! ה' רוצה שגם אנחנו נתעצם בהכרתנו אותו על ידי התבוננות אמיתית בעשר המכות.

זו הסיבה שה' נתן לנו את מצות "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ" (יג, ח). כל הורה מצוֹנָה לספר את הסיפור לבנו, ובנו יספר

קומט צו פרעה! גוט אויף עהם!" פרעה קיבל מכה! טוב, טוב עשה ה'!

המבינים אתם? ה"חפץ חיים" היה יהודי אמיתי, יהודי שחי את היהדות. להיות יהודי אצלו לא היה רק הגדרה של חוג חברתי מסויים, וזכירת יציאת מצרים לא היתה חובה שצריך לבצע בבוקר ולהיפטר ממנה עד שהיא צצה שוב בערב. למרות שהוא היה זקן וחכם, ואין ספק שלמד פרשה זו כמה וכמה פעמים עם כל המפרשים - הוא רצה לחיות את הרגעים האלה שוב. לכן הוא ישב על מיטתו וצייר לעצמו בדיוק מה היה שם. הוא תאר לעצמו את פרעה יושב בארמונו על הספה המלכותית שלו ומתגרד בכל גופו. הכינים נכנסו מתחת לגלימה הסגולה שלו, מתחת לכתונת הקטיפה המלכותית, מתחת לבגדי המשי העדינים שלו; והם זוחלים לו על כל הגוף. והוא מקלל, ורוקע ברגליו, ומצווה שיביאו לו את המדבירים הטובים ביותר, אבל שום דבר לא עזר. ה"חפץ חיים" צייר זאת במוחו, ואומר: "גוט אויף עהם!" וזו רק ידיעה חלקית מאד על מעשיו של ה"חפץ חיים" אבל ההצצה הקצרה הזו פותחת לנו פתח להבין מהי גדלות אמיתית.

כשמציירים ציורים של יד ה' במצרים, הרי הם נחלקים בשכל לתמיד; ובכל פעם שנזכיר "יציאת מצרים" בתפילות או בקידוש, או שנזכיר את יד ה', או אפילו רק את שמו של ה' בחיי היום יום, הציורים המאוחרים פנימה במחשבה ייעורו ויחדירו עוצמה של אמונה בתוך המילים, אמונה שתלך ותגבר בכל פעם שתזכירו מלים אלו, ובמקום מילים ריקות מתוכן, שכמעט אין להם משמעות, המלים יהפכו אותנו לאנשים החיים כל היום עם ידיעת ה' חקוקה בנפשם. המילים "אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" ילהיבו אותנו. המילים "הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר הַנּוֹרָא" מקבלות משמעות גדולה פי אלף, לאדם שכבר יש במוחו ציורים על גדלותו העצומה של ה'. כך גדלים כל הזמן, יותר, יותר, באהבת ה'.

השלמות שלנו

לפי זה, נוכל אף אנו להפיק תועלת עצומה מהניסים שעשה ה' ביציאת מצרים, והדרך היא על ידי יצירת ציורים חיים ומפורטים בשכל. יש כל כך הרבה חכמה וידיעות על יציאת מצרים, שאפשר לבחור מתוכם את מה לצייר. אבל הדרך היחידה להצלחה בזה היא הקדשת זמן ומחשבה עמוקה, עם רגש, לעניינים הללו. זה לא יבוא מכמה מילים או מחשבות פה ושם. ככל שמקדישים יותר זמן להתבוננות בפרטים שאבותינו היו עדים להם ביציאת מצרים, כך מתקרבים יותר להרגשה שאנחנו עצמנו יצאנו ממצרים, כמו שאמרו חז"ל: "בְּכָל דּוֹר וָדוֹר, חֵיב אָדָם לְרְאוֹת אֶת עֲצָמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יֵצֵא מִמִּצְרַיִם" (פסחים קטז:). וכפי שאבותינו הגיעו לדרגות עצומות באמונה מתוך כל מה שראו, נזכה אף אנו לגדלות כזו.

שבת שלום ומבורך!

שהותנו כאן בעולם, למלאות את השכל ב"הון יקר ונָעִים".

אבל מהי הדעת הזו? ואיך ממלאים בה את השכל? צריך לדעת שישנם שני סוגי "תכשיטים" שעל האדם להשיג בעולם הזה, ולמלא בהם את שכלו: האחד הוא "חכמה", ידיעות, אינפורמציה. וזה חשוב מאד, כולנו חייבים למלא את מוחנו בכמה שיותר תורה בעולם הזה, ידיעת התורה. דברי חז"ל, מסכתות הש"ס, ספרי מוסר - חייבים למלא את מוחנו. רבים מצליחים בתחום הזה, ברוך ה', ממלאים את הראש בידיעות של תורה.

אבל החכמה כשלעצמה לא די בה, ולא היא הנקראת "הון יקר ונָעִים". הרי שלמה אמר "בְּדַעַת חָדָרִים מְלֹאוֹ", בדעת ולא בחכמה, ומהי הדעת, במה היא שונה מן החכמה?

אם ממלאים את הראש בידיעות בתורה, הדברים עדיין שטחיים במידת מה, הם לא נהיו חלק מהאדם. רק אם לוקחים את החכמה והופכים אותה למוחשית, על ידי שנוהגים על פיה וחיים אותה, רק כך משיגים 'דעת'. כי חכמה לבדה אינה משפיעה על האדם ומשנה אותו, רק כשהחכמה הופכת לדעת - האדם משתנה.

תחיה את יציאת מצרים

זה המקום בו נודעת חשיבות מכרעת לכח ציורי השכל שלנו. הדרך להשיג דעת ה' שבשבילה באנו לעולם, היא בכך שנקדיש זמן ומחשבה להתבוננות באירועים של עמנו. על ידי שימת לב וריכוז המחשבה בחכמה, היא הופכת לדבר שמשנה את אישיותו של האדם. על ידי התבוננות בידיעות שכבר נמצאות במוחנו, חודרים הרעיונות השכליים אל הלב.

אחת הדרכים לעשות זאת, היא "לפרוט" את הידיעות לפרטים קטנים. לוקחים פיסת "חכמה", מחלקים אותה לחלקים קטנים, ומתבוננים בהם. מתבוננים ביציאת מצרים, ומציירים במחשבה ציורים ממנה; ככל שהציורים יהיו יותר מפורטים וככל שיהיו יותר ציורים - כך טוב יותר. כי כאשר המוח מתמלא בפרטי פרטים של המציאות ביציאת מצרים, האדם חי את יציאת מצרים; וכך זוכה לחלק מן התועלת שזכו בה אלה שחוו אותה בעצמם.

החיים הסודיים של ה"חפץ חיים"

אציג כאן דוגמה ליהודי שחי כך. סיפר הרב מרדכי פסח מקוברין, ששימש את רבינו ה"חפץ חיים" שנים אחדות קודם הסתלקותו: פעם, בליל שבת קודש, בחצות בערך, כשהלכתי דרך ביתו, שמעתי נעימת קולו ונגשתי וראיתיו יושב על מיטתו ולומד חומש פרשת "וארא". בכל מכה ומכה היה מתפעל ואומר בהתפעלות גדולה: "אי... אי...", וכשהגיע למכת שחין לפסוק "ולא יכלו החרטומים וגו'" צחק בקול שלא שמעתי ממנו אף פעם. ההתפעלות היתה כך גדולה, כאדם שרואה בעיניו את המכות. כך היתה אמונתו חזקה בתורה הק' ועמדתי כך יותר מחצי שעה! שימו לב, למרות שפרשת השבוע לא היתה אז "וארא", וחג הפסח לא היה באופק, קרא ה"חפץ חיים" את עשרת המכות, ואמר לעצמו: "א מכה

ישראל תלויה במידת סירובם העיקש להתערב בין העמים או לחקות דרך כל שהיא מדרכיהם. "מי גרם להם לישראל שיתפזרו לבין אומות העולם? קריבות שהיו חפצין בהן" (פסחים קיח:).

מתוך תשובות שהשיב הרב זצ"ל לשואלים

שאלה:

מדוע בברכת החודש, אחר שכבר ביקשנו 'חיים שיש בהם יראת שמים ויראת חטא' אנו מוסיפים לבקש 'חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים'?

תשובה:

אספר לכם משהו ששמעתי לפני למעלה מששים שנה בסלבודקה מהחברותא שלי, בחור נפלא, הקדוש ר' אהרן בירזא הי"ד. הוא ביאר בעניין זה, שבתחילה אנו מבקשים מה' על החיים בכללם, שנזכה ונחיה את חיינו בסביבה שמכוונת את החיים לעבודת ה', סביבה מלאה ביראת שמים ובמודעות לעבודת ה', לכל היכן שנפנה ננשום תמיד אויר של יראת שמים לתוכנו. כי מי שזוכה וחי בקרב יהודים יראים ושלמים, הסביבה מעודדת אותו לחשוב תמיד בכל ענייני חייו על ה'. אחר כך אנו מבקשים באופן פרטי: חיים שתהא 'בנו' אהבת תורה ויראת שמים, שנזכה אף אנו עצמנו שתהיה בנו יראת שמים. לגור בסביבה של יראי שמים הוא דבר אדיר, אנשים רבים הושפעו להיות יראי שמים מסביבתם, אבל בנוסף לזה צריך גם שיהיה בכל אחד מצד עצמו תוספת מיוחדת ואישית של הרגשה ביראת שמים - לכן אנו מבקשים שיהיה חודש שנשיג בו שתהא בנו יראת שמים, שתהא בתוכנו בוערת אש פנימית של יראת שמים.

שאלה:

מהו העושר והכבוד שאנו מבקשים בברכת החודש, הלא למדנו ששני אלה אינם דברים חיוביים?

תשובה:

"רַבִּי אוֹמֵר: אִיזוֹהִי דֶרֶךְ יִשְׁרָהּ שְׂיָבֵר לוֹ הָאָדָם? כָּל שֶׁהִיא תִּפְאָרֶת לְעוֹשֶׂה וְתִפְאָרֶת לוֹ מִן הָאָדָם" (אבות ב, א), אנחנו לא מחפשים תהילה - אבל עלינו לנהוג בדרך שהיא משובחת מצד עצמה עד שהיא תפארת לאדם העושה אותה, ותפארת לו מן האדם, שהכל מקלסין אותו בה. אנחנו מקווים שה' יעזור לנו להתנהג בצורה כזו מושלמת עד שמגיע לנו עבודה תהילה מאחרים. אם אנשים יכבדו אותנו בגלל האופי הטוב שלנו, זה אומר שסביר להניח שנהגתי בצורה מושלמת כל כך עד שאפילו דעתם של בני אדם נוחה ממני. האדם צריך לעשות דברים בצורה כזו שאנשים יכבדו אותה - אבל בוודאי שאין לנו לעשות כן למען הכבוד. וזו הבקשה: "אנא, תן לנו חיים של כבוד; אנא עזור לי שאתנהג בצורה מכובדת; הגונה ותורהדיג [דרך של תורה], שתהיה ראוייה לקבל כבוד מאנשים.

הארות על הפרשה

מתוך ספר אתם עדין [באנגלית]-פירוש עה"ת מאת רבינו זצ"ל

הקדמה לעשר המכות

עשר המכות היו עשרת הנסיונות של ישראל, לנסותם אם ילמדו כראוי את הלקחים של המכות.

לכל המכות היו לקחים פשוטים, בנוסף למטרות הייחודיות של כל מכה ומכה. בין הלקחים הכלליים של כל המכות היו הלקחים הבאים:

[א] להכיר את ה', כלומר, להשיג יותר ידיעת ה'.

[ב] להראות שישראל היו העם הנבחר של ה', נבדלים מן המצרים ומכל שאר העמים.

[ג] להראות את הריקנות שבהערצת אלילי שקר שלא היה בכוחם להגן אפילו על עצמם.

[ד] להשריש בבני ישראל רגש עצום של הכרת תודה על מנת שהם יוכלו לקבל בלהט את התורה בהר סיני ולהישאר נאמנים לה לעד.

בכלל התכלית הראשונה היתה גם הכוונה ללמדם יראת ה': "אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמָע לְקוֹל ה' אֱלֹקֶיךָ וְגו' כָּל הַמַּחְלָה אֲשֶׁר שָׁמְתִי בְּמִצְרַיִם לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי ה' רַפְאֵךְ" (טו, כו).

בכלל התכלית השנייה היתה העובדה שהמכות הוכרזו באופן ברור כמי שלא תפגענה בארץ גושן או בבתי ישראל, והעובדה שהמכות השחיתו (ראה ט, ט) את פניהם של המצרים הגאים, טינפו את בתיהם הנאצלים (ראה ז, כח) וזיהמו את גופיהם העדינים ואת בגדיהם בכינים (ראה ח, יג). צורות אלו ואחרות של השפלה וביזוי הוטלו על המצרים, בין סיבות נוספות, על מנת להראות עד כמה באמת נחותים הם היו בהשוואה לבני ישראל.

בכלל המטרה השלישית היה ניתוח האמונה של אלילי מצרים. אצל המצרים כל משאלה או צורך של הבריות "טופל" בידי אליל מיוחד. לפיכך כאשר ירד הברד על פני ארץ מצרים והמצרים צעקו לאליל שהיה "ממונה" על הברד ואף על פי כן נמשך הברד ללא הפוגה, נותץ כוחו של אותו אליל. באופן דומה, הַדְּבָר וְהַשְׁחִין נמשלו לניפוץ אותם אלילים שהיו "אחראים" על אותם עניינים.

עשר המכות נמשכו על פני שנים עשר חודשים (עדיות ב, י). "בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים, בניסן נגאלו" (ראש השנה יא, א). במשך אותם ששה חדשים אחרונים, עיסוקם היחיד של בני ישראל היה לימוד הלקחים של המכות. זה היה המבחן והנסיון שלהם, ובו הם עמדו בהצלחה.

וְשִׁמְתִי פֶדֶת בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמֶּךָ (ח, יט)

ביטוי מיוחד זה, "פֶּדֶת", אשר משמש כאן במקום "הפרדה", הינו רמז לעיקרון חשוב. הפדות של בני